

159.922.3
159.924
821.511.141(497.1)-4

Hódi Sándor

A VILÁGHÍRNÉV ÁRNYÉKÁBAN – FRIEDRICH WEISSENSTEINER: ZSENIK GYERMEKEI¹

*In the shadow of world fame
(Friedrich Weissensteiner: Kinder der Genies)*

A közhiedelem szerint a zsenik gyermekeinek nehéz sors jut osztályrészül. Azok a gyerekek ugyanis, akik jelentős és befolyásos apáktól és anyáktól származnak, többnyire szüleik árnyékában élnek, nem képesek kibontakoztatni tehetségüket. Ezt a nézetet azok az életrajzírók is táplálják, akik a híres emberek és gyermekeik kapcsolatának alakulásával foglalkoznak munkáikban, többnyire nem tudományos igénnyel, hanem általános nézőpontból. Ezek közé a munkák közé sorolható Friedrich Weissensteiner *Zsenik gyermekei* című könyve is, amelyben a szerző néhány esettanulmány alapján megpróbálja bemutatni a híres emberek gyermekeinek – August von Goethének, Siegfried Wagnernek, Anna Freudnak, Erika és Klaus Mannak, valamint Anna Mahlernek – a sorsát. A könyv érdekes és tanulságos olvasmány, annak ellenére, vagy épp azért, mert a szerző nézőpontja, mely szerint a zsenik gyermekeinek a szülők árnyéka miatt nehéz sors jut osztályrészül, nem nyer meggyőző bizonyítást.

Kulcsszavak: híres szülő, gyermek, Goethe, Wagner, Freud, Mann, Mahler

A PÓRÁZON TARTOTT GYERMEK

Kezdjük talán az esettanulmányok ismertetését Johann Wolfgang Goethe August nevű fiával, akit – Weissensteiner szerint – az apja „egy életen át szoros pórázon tartott”. Goethe határozta meg, hogy a fiú milyen pályát válasszon, szakmai téren és a költészetben is saját szekerét tolatta vele, nem engedte saját életét élni, hanem mindig újabb és újabb feladatokat zúditott a fiú nyakába. Végül a fiú, aki nem volt képes szabadulni atyja szellemi befolyása alól, annak „nyomasztó tekintélye” miatt az alkoholizmusba menekült, és korán, negyvenévesen meghalt. Weissensteiner nem hagy kétséget az iránt, hogy ez így történt,

¹ A mű eredeti címe: *Friedrich Weissensteiner: Kinder der Genies*. 2005 Buchverlage Kremayr & Scheriau / Orac, Wien. Magyarra fordította: Rónaszegi Éva. Sziget Könyvkiadó, 2006.

anélkül, hogy feltette volna magában a kérdést, vajon milyen sors vár a labilis idegzetű, iskolakerülő, kicsapongó hajlamú fiúra, ha az apja nem tartja szorosan pórázon, és ha társadalmi rangjának, befolyásának köszönhetően nem biztosít a különösebb tehetség és mindenféle végzettség nélküli fiúnak maga mellett jó állást, védelmet és biztos megélhetést.

Kétségtelen, hogy von Goethe titkos tanácsos úr nem kényeztette házasságon kívül született fiát, de az adott körülmények között nem is nagyon tehette volna. Tudnunk kell, hogy a fiút csak ifjú korában íratta saját nevére, miután előbb sort kerített a fiú anyjával, Christiane Vulpius kisasszonnyal való kapcsolatának a rendezésére, akivel eladdig élettársi viszonyban élt. Az apa nyomasztó tekintélye bizonyára terhes lehetett a Goethe fiú számára, sorsának alakulásában sokkal inkább születésének ezek a körülményei, és nem az „apai póráz” játszotta a döntő szerepet.

Goethe túl jutott már a Wertheren, az Egmonton és egy sor nagy drámán, híres, befolyásos ember, nemesi rangja és évi 1200 tallér fizetése van, amikor a sors összehozza Christiane Vulpius kisasszonnyal, a virágkötő lánnyal, aki szűkös körülmények között élt nagynénjével egy kunyhóban a városfalon kívül. Az egyszerű lányt és a nála 16 évvel idősebb, messze földön híres, befolyásos Goethét, a titkos tanácsos urat egy világ választotta el egymástól. Mégis miután a titkos találkák során Christiane teherbe esik, Goethe elismeri az apaságot, és élettársául fogadja a lányt. Igaz, az esküvő elmaradt, de már így is magasra csap a felháborodás Weimarban. A titkos tanácsos úr és a szegény művirágkészítő lány kapcsolatát akkoriban a rangkországban szenvedő polgárság képtelen elfogadni. Időt kell hagyni rá, hogy tudomásul vegyék. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a formális házasságkötés elhúzódott, és nem csak az, hogy Goethe „irtózik a kötöttségtől”. A kapcsolat legitimizálására később is csak Goethe óriási tekintélyének és nagy társadalmi befolyásának köszönhetően kerülhetett sor.

Friedrich Weissensteiner esettanulmányában részletesen ismerteti a Goethe fiú fejlődésének útját, attól kezdődően, hogy az apa „a fia keresztelőjén nem vett részt”, egészen a fiú Rómában bekövetkezett váratlan haláláig. Az apai nevelés „a távolból történik”, szögezi le Weissensteiner, mert von Goethe úr állandóan úton van, vagy a munkáival van elfoglalva. A gyermek viszont vágyik sokszor távollévő apja után. Weissensteiner ezt úgy tartja számon, mint Goethe nevelési elveiben mutatkozó hiányosságot, amelynek alátámasztására további elrettentő példát is felhoz. Goethe egy alkalommal játék-guillotint küldött Frankfurtból a fiának, amit a fiú anyja érhetően rossz néven vett, az apát azonban ez a gesztus sokkal kevésbé minősíti, mint azt Weissensteiner gondolja. A fiúgyermek talán az idők kezdete óta szívesen játszanak fegyvereket és gyilkos szerszámokat utánzó játékokkal, melyeket rendszerint az apjuk, és nem az édesanyjuk vásárol meg számukra. Igaz, a nevelési hiányosságokat illetően Weissensteiner nem csak az apán veri el a port. Szó esik arról is, hogy a fiú anyja a kis Augustot

bevonja gyakori ivászataiba. Tény, hogy a fiú elcsavarog, tízévesen szülői beleegyezés nélkül Jénába utazik – Weissensteiner szerint „menekül” a szülői háztól. Akárhogyan is, a fiú iskolakerülő, a bajkeverésen kívül más nem nagyon érdekli. Egy évzáró iskolai ünnepségen lerészegedik, és kerti székeket tör össze a vendégek előtt. Ezek a „csínytevések” elsősorban von Goethe úr számlájára vannak írva, mondván, hogy „nem törődött fia iskolai ügyeivel”, és nem vette észre, hogy a kicsi Augustot mennyire nyomasztotta a Goethét övező társadalmi megbecsülés, mennyire terhes volt a fiú számára a zseniális költőt övező „gátlátalan elismerés és hódolat”.

Az olvasó talán csodálkozik ezen a mihaszna csirkefogóval szembeni elfogultságon, Weissensteiner azonban kifogyhatatlan Goethe vétkeinek és mulasztásainak a felsorolásában. Megemlíti például, hogy nagy csalódást okozott August számára azzal is, hogy amikor Napóleon Weimarban járt, és szeretett volna találkozni Goethével, az kitért előle. A kicsi August ugyanis, apjával ellentétben, aki nem vette jó néven a korzikai világhódító ambícióit, rajongott Napóleonért. Ám ugyanilyen hévvel és lelkesedéssel jelentkezett később önkéntesnek Napóleon hadai ellen. Goethe ezúttal is csalódást okozott neki, kijárta a hercegnél, hogy fiát ne sorolják be katonának, mondván, hogy otthon a munkájában nagy szüksége van rá. A baj az volt, hogy a Goethe fiút a társai kicsúfolták, hazaárulónak tartották, amitől állítólag búskomorra vált, és roppant szenvedett mások megvetésétől. Az, hogy a befolyásos apa aggódott fia életéért, és nem tette kockára, semmit sem von le a fiú lelkét ért csalódás súlyából. Az apa szívtelenségének látszatát fenn kell tartani, mert Weissensteiner értelmezésében ez vetíti előre a későbbi tragédiát.

A szívtelenség megrajzolt Goethe-portrén az sem változtat semmit, hogy a nagyhatalmú úr a serdülő gyereket törvényes fiává fogadja, és ezáltal olyan fordulat állt be August életében, amelyet az talán fel sem fogott sohasem. A változás nemcsak abban állt, hogy az egyébként iskolázatlan és nincstelen gyerek immár jogot formálhatott apja gazdag örökségére, hanem magának a Goethe névnek a használata is megnyitott előtte minden ajtót. Nem elvetendő fordulat az sem, hogy megszabadult a korábbi élethelyzetéből adódó egzisztenciális problémáktól, és a hátralevő életében nem voltak többé anyagi gondjai.

Ennek ellenére Weissensteiner ismételen visszatér ahhoz a meglátásához, hogy Goethe a „fia feje felett döntött”, nem engedte őt önállósulni, mert szüksége volt egy megbízható titkárra, aki sok mindent levesz a válláról. Marad tehát a dolgok egyoldalú beállítása. De vajon felrögható-e Goethének, hogy fiát bevonta különféle gyűjtemények gondozásába, az udvari színház igazgatási feladataiba, és megbízta kiadókkal való tárgyalásokkal? Ártott-e a léha fiatalembernek azzal, hogy bedugta a weimari állami hivatalba, és kötelességtudó, rendszerető, lelkiismeretes, pedáns hivatalnokot nevelt belőle?

A lényeges kérdésekben Goethe voltaképpen mindig a fia mellett állt. Gondskodott arról, hogy befogadja az egyház, támogatta August házassági szán-

dékát, elfogadta választottját, majd a Goethe-házat kibővítve otthont nyújt a fiatalok számára. Azt hinnénk, hogy ezzel jót tett a fiának. De nem. Weissensteiner szerint azzal, hogy August ifjú feleségével beköltözött a Goethe-házba, „eljártsza az utolsó esélyt az önállóságra”. Ráadásul a fiatal feleség az apósát tiszteli, becsüli, férjét viszont nem sokra tartja. A házasságon egyébként nem volt áldás, az életvidám fiatal feleség flörtöl, August az alkoholba menekül.

Hiábavaló az atyai gondoskodás, ha Goethe késői életrajzírói ezt úgy értelmezik, hogy mindig a fia helyett döntött, nem engedte, hogy az saját egzisztenciát teremtsen. „Ebben rejlik a fiú életének tragikuma” – írja Friedrich Weissensteiner.

„A Goethe név volt August átka”, jegyezte meg egyszer a család egyik barátja. Lehetséges, hogy Friedrich Weissensteiner erre a megjegyzésre alapozta koncepcióját? Pedig de sokan cseréltek volna a Goethe fiúval az egykori Weimarban! Meglátásom szerint erőltetett gondolat a különösebb tehetség nélküli fiúból mindenáron áldozatot faragni. Ami nem jelenti azt, hogy az apa és a fiú kapcsolata szokványos és zavartalan lett volna. Méltánytalan azonban a zseniális és befolyásos apát kárhozatni amiatt, amire a fiú nem volt predesztinálva. Eljártszhatunk például a gondolattal, hogy milyen sors várt volna rá, ha anyja nem botlik Goethe útjába. Vajon az akkori nyomorúságos körülmények között, egy szegény asszony gyermekeként, netán valamely más apa mellett többre vitte volna? Boldogabb élet várt volna rá?

„Kitörési kísérletként” August Rómába utazik. Innen írja az apjának: „A 40 év során ez az első alkalom, hogy önállóan érzem magam, méghozzá idegen emberek közt.” Ebben az időben már beteg, életenergiája fogytán, viselkedése egyre inkább önpusztító jelleget ölt. Rómában már csak tíz nap adatik számára, hogy a legnagyobb német költő fia „élvezze szabadságát”. Sírkövén, melyet apja állíttatott, ez áll: „A Goethe fiú, apját megelőzve, elhunyt a 40. életévében.” Ebből a sírfeliratból aligha olvasható más a pusztá tényállásnál. Az életrajzíró ezt a mondatot is úgy értelmezi, hogy Johann Wolfgang Goethe még a fia halála után sem volt hajlandó arra, hogy önálló, független lénynek tekintse gyermekét.

A NAGY KOMPONISTA ÁRNYÉKÁBAN

Siegfried Wagner, a tehetséges muzsikos, „egész életében árnyéka volt” az apjának, a zseniális zeneszerző Richard Wagnernek. Sokan rejtélynek tartják, hogy miért nem tudott nagyobb elismerést és hírnevet szerezni magának. A hozzáértők zenei alkotásainak a korszerűtlenségében látják az okot. Amíg apja a „zene forradalmára” volt, új utakon járt, a fia alkotóművészete megmaradt a múltban, „ódivatú” volt.

Siegfried Wagner nem úgy látta önmagát, mint akit nyomasztana apja hírnevének a terhe. Ezt el is hihetjük neki, hiszen különben aligha vállalta volna, hogy ő is operakomponistaként lépjen fel, és apja nyomdokait követve érvényesüljön. Tisztában volt helyzetének nehézségeivel, a nagy ember fiával szemben táplált elvárásokkal és előítéletekkel. Ha valaki nem szárnyalja túl az apját, arra könnyen rásütik a bélyeget, hogy számár vagy idióta, vallotta. Büszke volt arra, hogy nem hódolt be a kor divatjának, a saját útját járja, és ily módon szerzett elismerést magának. Nem vette tragikusan a dolgot, de szenvedett attól, hogy művészetét nem fogadták nagyobb elismeréssel.

Siegfried Wagner házasságon kívül született. Cosima, az édesanyja mással élt házasságban, de évek óta viszonya volt Richard Wagnerrel, akitől Siegfried előtt már két lányt szült. A férj csak később értesült minderről, ekkor a felesége arra kérte, hogy egyezzen bele a válásba, és engedje át neki gyermekei nevelését. A férj, aki – minő véletlen – Wagnerhez kötődő karmester volt, végül is beleegyezett a válásba. Ezt követően, 1870-ben Cosima von Bülow – lánykori nevén Liszt – és Richard Wagner házasságot kötöttek. A menyasszony harminchárom, a vőlegény ötvenhét éves volt. Így lett a kisfiúból, Siegfried von Bülowból Siegfried Wagner.

Az apa és az anya a gyermek nevelésében különböző állásponton voltak. Wagner nagyvonalúan akarta nevelni, az anya viszont a szülői szigor híve volt, de mindketten arról álmodoztak, hogy a Wagner fiú folytatja majd apja zenei örökségét. „Ha ez a fiú nem lesz jobb és nagyobb nálam, akkor minden fiziognómia hazugság” – nyilatkozta Wagner. Az anya mértéktartóbb volt. „Örülök, ha a fiunk szilárd jellemű és eleven észjárású lesz” – mondta.

Az apa nagyravágyó tervei ellenére keveset törődött a fiával. A gyerekekről való gondoskodás szinte teljes egészében az anyára és a nevelőnőre maradt. Ők tanították az írásra, olvasásra és számolásra, amíg tanárt nem kerestek mellé. Az apának nem felelt meg akárki, mire kiválasztották a megfelelőt, a Wagner gyerek már tízéves volt.

A gyermek életében 1883-ban drámai fordulat következett be. Apját, akinek zajos sikerrel mutatták be a műveit, s folyton komponált, olvasott, művészi kérdésekkel foglalkozott, váratlanul szívszélhűdés érte. Siegfried és testvére félárva sorsra jutottak. Gyámot rendeltek a fiú mellé, de ő a hasonló korú gyerekek körében szeretett volna lenni, ezért beiratkozott a bayreuthi gimnáziumba. Az új környezetben nehezen boldogult, tanulás terén alig tudott lépést tartani iskola-társaival. Gimnáziumi éveiben halt meg szeretett nagyapja, Liszt Ferenc.

A gimnázium befejezése után a pályaválasztás ügyében összeült a házi tanács. Bár az anyja szerette volna, ha fia átveszi apja örökségét, és zenei képzésre adja a fejét, mégis úgy döntöttek, hogy Siegfried érdeklődésének megfelelően tanuljon építészetet, de azért előbb Engelbert Humperdincnél készüljön fel a karmesteri és zeneszerzői pályára is.

Ezek az évek Siegfried világnézeti fejlődése szempontjából is meghatározó jelentőségűek voltak. Jelesül felerősödött benne az antiszemitizmus, másfelől megismerkedett egy kozmopolita homoszexuális fiúval, aki szintén nagy hatással volt rá, Weissensteiner szerint a nemzeti bezárkózással szemben tágitotta a fiú látókörét. Egyetemi évei alatt később egy másik homofil barátjánál lakott. A huszonhárom éves fiatalember váratlanul úgy dönt, hogy abbahagyja építészeti tanulmányait, átiratkozik a karlsruhei műszaki felsőfokú szakiskolába, majd a zenei pálya felé fordul. Ez a döntés kínai útja során szilárdult meg benne, amelyre egyik homoszexuális barátjával indult. Úti beszámolójában nem rejti véka alá a barátjához való intim viszonyát.

Siegfried, aki immár végképp a muzsikának szenteli életét, 1893 augusztusában debütál mint karmester. Anyja el van ragadtatva, Richard Strauss pedig levélben fejezi ki őszinte elismerését a „felejthetetlen óráért”, amelyet a koncerten töltött. A Wagner fiú később Lipcsében, Berlinben, Frankfurtban, Brüsszelben, Amsterdamban, Prágában és Londonban dirigált. Az egyik koncertje után, az akkor ifjú színházkritikus, George Bernard Shaw is nagy elismeréssel nyilatkozik róla. 1896-ban debütál karmesterként a Bayreuthi Ünnepi Játékokon, ahol apja művét, *A Rajna kincsét* interpretálja. Huszonkilenc éves, amikor elkészül első operája (*Der Bärenhäuter*), amelyet a Grimm fivérek két meséjére írt, és nagy közönségsikert aratott vele. A siker önbizalommal töltötte el, és megerősíti abbéli meggyőződésében, hogy nem szabad sem apjának, sem más nagy mestereknek az útján járnia. Második operája azonban kemény kritikát kapott, kifütyülték. Anyja és német érzelmű barátai „a zsidó sajtót tették felelőssé a kudarcért”.

A kudarc sokkolta az ifjú zeneszerzőt, megpróbálta magát túltenni rajta, de átütő sikert már sohasem ért el operáival. Miután anyját szívroham érte, átvette a Bayreuthi Ünnepi Játékok irányítását, a nagy fesztiválüzemet, melyet apja hozott létre. Apjának századik születésnapján, 1913. május 22-én Bayreuth városa tiszteletbeli polgárrá választotta Siegfried Wagnert. De voltaképpen nem az „alkotó művészt” tüntették ki, hanem a nagy mester „méltó fiát”. Akárcsak más zseni-gyermekek, ő sem szabadulhatott apja árnyékától, mondja erre Weissensteiner. Más kérdés, hogy ez az árnyék, amelynek „terhét cipelték”, mennyire volt előnyükre vagy hátrányukra. Vajon mi lett volna belőlük, ha maguknak kell a névtelenségből kitörni? Jellemükből ítélve vélhetően semmi.

Siegfried már negyvennégy éves volt, de még nem gondolt nősülésre, így az utódlás kérdése kezdett nyugtalanítóvá válni. Bayreuthban veszély fenyegette a wagneri örökséget. Siegfriednek voltak alkalmi barátnői, „de homoszexuális barátait mindig is határozottan előnyben részesítette” – írja Weissensteiner. Miután a család riadót fújt, a Wagner fiú beadta a derekát, feleségül vette a tizennyolc éves angol lányt, Winifred Klindworthot. A lány, aki gyakran megfordult a Bayreuthi Ünnepi Játékok főpróbáin, beleszeretett a nála huszonhat

évvel idősebb fiúba, jelesül az Ünnepi Játékok igazgatójába. „Siegfried is el volt ragadtatva a fiatal lánytól.” Az ismeretséget szerelmi levelezés követte, 1915-ben aztán a Wagner fiú megkérte a lány kezét, és szeptember 22-én, családi körben megtartották az esküvőt.

Az ifjú asszony férje mellett titkárnői teendőket látott el, Siegfried levelezését intézte, és a család többi tagjával figyelte a háborús eseményeket, a német hadsereg első világháborús győzelmeit és vereségeit. 1917-ben megszülte első gyermekét, akit még három testvér követett.

Az első világháborút követő években kényelmetlen helyzetbe kerültek, anyagi nehézségekkel küzdöttek. 1926-ban az 50. évforduló alkalmából rendezett Bayreuthi Ünnepi Játékok is pénzügyi kudarccal végződött. A zeneszerző súlyos lelki válságba került. Felesége, Winifred „minden lehetséges fórumon, minden szóba jöhető személytől pénzt gyűjtött”. Közben Siegfried tehetetlenül nézi, ahogyan a nála erősebb akaratú felesége Hitler büvkörébe kerül. Hosszú idő óta kínozza az asztma, ettől ugyan még egészségi állapota nem adna okot aggodalomra, de 1929-ben autóbaleset éri. Egy ideig képtelen vezényelni, a kényszerpihenő pedig depressziót és halálfélelmet vált ki benne. Aztán újra beleveti magát a munkába, nagy koncertkörutat tesz Angliában, ahol enyhébb szívroham éri. Milánóba utazik, ahol influenzával küszködik, itt éri anyjának, Cosimának a halálhíre. 1930. július 18-án ebéd közben ismét szívroham éri, de mindenáron ott akar lenni *Az istenek alkonyának* főpróbáján, ahol a színpadon összeesik, rá néhány héttel elhagyja a lélek.

Visszaemlékezéseiben ez áll: „Nos, nem vágtam szét üllőket, nem öltem meg sárkányokat, nem keltem át lángtengereken. És mégis azt remélem, hogy nem voltam egészen méltatlan erre a névre...” Életrajzírója, Weissensteiner nem éri be ezzel az egyértelmű üzenettel. Szerinte a Wagner név rendkívül nagy terhet rótt rá, és végül nem tudott kitörni a nagy komponista rávetülő árnyékából. Erősen vitatható állítás, inkább az ellenkezője igaz. Siegfried Wagnert apja hírneve emelte szárnyra, személyi adottságain, életfelfogásán és a körülményeken múlt, hogy apjáénál szerényebb ívelésű volt munkássága és életpályája. De vajon miért is kellett volna, hogy túlszárnyalja apját?

ANNA FREUD

Martha Freud nyolc év alatt gyors egymásutánban hat gyermeket hozott világra, három fiút és három lányt. Anna, „az apa dédelgetett kedvence” volt a legfiatalabb. A feleség, Martha, született Bernars, egy előkelő ortodox zsidó családból származott. „Csöndes, szeretetreméltó, szerény, igénytelen asszony volt” – írja Weissensteiner –, aki évtizedeken át vezette a háztartást, gondoskodott férjéről és a gyerekekről. Martha Freudot nem zavarta férje foglalatossága, különösképpen nem érdekelte a pszichoanalízis. Freud növekvő hírneve sem érin-

tette különösebben, nem akart rivalizálni vele, nem vágyott maga is hírnévre, érvényesülésre, nem vett részt a társadalmi életben, kerülte a nyilvánosságot, beérte a feleség és anya szerepével, amit viszont tökéletesen ellátott.

A polgári esküvő után Bécsben telepedtek le, ahol Freud számára három szobát tartottak fenn váró- és dolgozószobának, valamint rendelőnek. Freud itt fogadta pácienseit, itt írta tudományos műveit egészen 1938. június 5-éig. A családban fegyelmezett rend uralkodott, ami Marthának volt köszönhető. A napirendhez szigorúan ragaszkodott, óraműpontossággal zajlott minden, és ehhez a ház ura, Freud is alkalmazkodott. Takarékos asszony volt, gyermekeiről és férjéről szeretettel gondoskodott. Szárnyai alatt a gyerekek meleg szeretetben, jó légkörben, különösebb kényszer nélkül nőttek fel.

Egyik Freud fiú sem követte apja példáját, az egyik építész, a másik építészmérnök, a harmadik ügyvéd lett. A lányokat a kor szokásainak megfelelően háziasszonyi és anyai szerepre készítették fel. Az egyik egy bécsi üzletemberhez, a másik egy hamburgi fotográfushoz ment feleségül. A legkisebb lány azonban, Anna, a családban maradt, férj és gyermek nélkül élte le életét.

A szülők harmonikus házasságban éltek, kölcsönösen becsülték és tisztelték egymást. Martha visszaemlékezése szerint 53 évi együttélésük alatt „egyetlen haragos szó sem esett köztük”. Ez a mély lelki harmónia nyilván Martha engedékeny természetével magyarázható, aki azt sem tette szóvá, ha Freud „a földre hullott cigarettahamut a cipőjével beletaposta a parkettbe”. Férje más rossz szokásait és hóbortjait is elnézte. Ez a fölé- és alárendeltségi viszony mindvégig megmaradt kapcsolatukban.

Az idillinek tűnő házasságban volt azért némi konfliktus, ám erről nem beszéltek. Martha ortodox zsidó nevelésben részesült, amit komolyan is vett, Freud viszont ateista zsidó volt. Nem volt teljesen problémamentes az anya és legfiatalabb lánya, Anna kapcsolata sem. Martha erősen kézben szeretete tartani gyermekeit, Anna ez elől a pesztonkához menekült, aki megható gondoskodással és szeretettel vette őt körül. Anna kicsinek élénk, csintalan, pimasz gyerek volt, de hatévesen megváltozott, csendes, engedelmes, mintaszerű kislánnyá vált. Az iskolában kiváló tanuló volt, „megfelelt a szülői ház elvárásainak”. Tudatosan törekedett arra, hogy elnyerje szülei kegyeit. Bár unta az iskolát, szorgalmas volt, sokat olvasott, idegen nyelveket tanult. Elsősorban az apján csüngött, féltékeny volt testvéreire, ha azok elkísérték valahová apjukat, és ő nem mehetett velük. Hogy közelebb kerüljön apjához, elolvasta néhány könyvét.

Amikor a család egyik régi ismerőse, Ernest Jones, a későbbi Freud-biográfus udvarolni kezdett Annának, Freud féltékenyen reagált, „nem akarta odaadni az ő kislányát” más férfinak. Egyre több figyelmet szentelt Anna tanulmányainak, aki a tanári hivatást választotta magának. Miután letette tanári vizsgáit, az alacsony termetű (160 cm magas) és törekeny Freud lány tanárként dolgozott a régi iskolájában. Tanárkodása mellett, apja nagy öröme, egyre nagyobb ér-

deklódést mutatott a pszichoanalízis iránt. Apját elkísérte tudományos kongresszusokra, legépelte cikkeit, ő intézte a titkárnői teendőket mellette. Azután kissé szokatlan módon évekig tartó analízisnek vetette alá magát az apjánál. Bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy feladta tanári hivatását, és kísérleti analíziseket folytatott nővérének a fiaival, pszichoanalitikus értekezést írt, előadást tartott a Bécsi Pszichoanalitikus Társaságban.

Ezzel a fordulattal „Anna leghőbb vágya teljesült” – írja Weissensteiner. Talán inkább az apjáé, gondolhatnánk, hiszen Freud egyre-másra támogatta kedvenc lánya ez irányú törekvéseit. Olyan erősen láncolta magához a lányt, hogy az nem tudott, és később nem is akart szabadulni ettől a kötődéstől. „Nem tudom levakarni magamról”, írja Freud a lányáról egyik ismerősének. Minden bizonynyal nem is akarta, mert egy másik levelében meg azt írta, „nagyon elárvultnak” érezné magát, ha a lány elköltözne hazulról. Nyilvánvaló, hogy a kapcsolat mindkettőjük számára megoldhatatlan lelki problémát jelentett. Még sor kerül egy régóta tervezett útra Rómába, ahová Freudot elkíséri a lánya. Előtte a tudóst szájüreg-műtétnek vetették alá, előrehaladott rákbetegséget állapítottak meg nála, orvosai azonban elhallgatták előle az igazságot. Ezt követően a kisebb-nagyobb operációk folytán kínszenvedéssé vált az élet Freud számára, ami együtt járt az életminőség folyamatos romlásával. A nikotin iránti szenvedélyének lett az áldozata. „A helyzetet súlyosbította, hogy nem volt képes abbahagyni a dohányzást (...), de csodálatra méltó kitartással és türelemmel viselte a szenvedéseket.”

A betegség még szorosabbra fűzte az apa és lánya közti bensőséges kapcsolatot. Anna lett Freud ápolója, ő volt a szócsöve, ő virrasztott az ágyánál, ő képviselte apját a kongresszusokon, ő vette át a Freudnak ítélt kitüntetést is. Ez a szoros kapcsolat ártott az anya és lánya közti, korántsem felhőtlen viszonynak. A feleség mellőzöttnak érezte magát, úgy érezte, hogy a lányával szemben, aki rivalizált vele, alulmaradt. Napirenden voltak a féltékenységi jelek, melyektől Martha migrént és gyomorgörcsöket kapott. Az anya és lánya közti konfliktus tovább mérgesedett, amikor „Anna szervezni kezdte az apja és önmaga külön életét, melyből Martha kimaradt”. Weissensteinernek ezt a megállapítását többféleképpen lehet értelmezni, mindenesetre bizonyossá vált, hogy Anna nem megy férjhez, teljes egészében apjának kívánja szentelni életét. A Freud családban megfordult néhány művelt, okos nő, akikkel Anna életre szóló szoros barátságot kötött, egyes kortársak ezt lesbikus vonzalomnak ítélték.

Freud nyolcvanadik születésnapjára megjelent Anna főműve, *Az én és az elhárító mechanizmusok*, amely korábban írt könyvei mellett (*Bevezetés a gyermekanalízis technikájába*, *Bevezetés a pszichoanalízisbe pedagógusok számára*) megalapozta hírnevét, és a pszichoanalízis élharcosai közé került vele. A növekvő hírnév és tekintély ellenére sok támadás érte Feudot és leányát. Anna Freud ezektől a támadásoktól igyekezett megvédeni az apját, „úgy örködött az életműve felett, mintha az a Grál kincse lenne”.

A politikai fejlemények miatt a Freud családnak menekülnie kell. Tízezer zsidó hagyja el Bécset. Freud azonban már túlságosan öreg és beteg, mindenképpen maradni akar. A Gestapo átkutatja a lakásukat, Anna Freudot elhurcolják, hogy kihallgassák, ami végtelenül felizgatta Freudot. Mi lesz, ha a lánya nélkül marad? Amikor a lánya este hazajön, elérkezettnek látja az időt, hogy búcsút vegyenek Béctől. A menekülés különféle hatósági engedélyek miatt nem könnyű, Anna azonban fáradhatatlannak bizonyul az úti előkészületek megszervezésében. Eközben a 82 éves Freud sztoikus nyugalommal dolgozik a *Mózes, az ember és az egyistenhit* című művén.

Freud 1939. szeptember 23-án hunyt el. Anna az utolsó perzig önfeláldozóan gondoskodik róla. Apja halála után szinte azonnal hozzáfogott az *Összevűjtött művek* kiadásának előkészítéséhez. Pszichoanalitikai gyermekotthont alapít, tanfolyamokat szervez, gyermekpszichológiai munkákat ír, folyóiratot indít. 1951. november 2-án meghal az anyja, akivel – miután a két nő magára maradt – jól megértették egymást.

Anna kétségtelenül, mondjuk így, „apakomplexusban” szenvedett. A híres apa mellett, Freud gondolatmenetét és tudományos munkásságát tovább fejlesztve, sikerült saját arculatot kialakítania, értékes alkotásokat létrehozni, máig érvényes pedagógiai alapelveket fogalmazott meg. 1972-ben a bécsi egyetem orvosi fakultásán tiszteletbeli doktori címmel tüntették ki. Öregségére magányos lett, túlélte a Freud család minden tagját. Egészségügyi problémákkal küszködött, vérszegénységben szenvedett. 1982. március 1-jén agyszélhűdés érte, tolókcocsiba került, kimondhatatlanul szenvedett amiatt, hogy tétlenségre kényszerül. Apja lódenkabátjába burkolódzva távozott az élők sorából 1982. október 9-én.

Élete alkonyán nehezen viselte el a Freud munkásságát ért támadásokat, különösen azokat a rágalmakat nehezményezte, amelyek a nőmozgalom részéről érkeztek, és amelyekben Freudnak a női szexualitásról alkotott felfogását bírálták. A pszichoanalízis elhajlásai, torzulásai is mélységesen elszomorították. Hiába fejtette ki ismételten álláspontját apja védelmében, az új idők új szeleinek nem tudta útját állni.

APJA LÁNYA ÉS A MIHASZNA FIÚ

A zsenik csemetéi többnyire unalmasnak találják az iskolát, szenvednek mindenféle kötelezettségtől, nem túrnek semmiféle korlátot. Így vannak ezzel más gyerekek is, csak ők – befolyásos szülők hiányában, akik elsimítanák az ebből származó gondokat – nem engedhetik meg maguknak ezt a luxust. A kivagyiság nem a tehetség korai megnyilvánulása. Azok a gyerekek, akik híres, befolyásos családból származnak, általában különleges lénynek tartják magukat. Így voltak ezzel a Mann gyerekek is. Ők voltak a környék rémei. Szüleik megpróbálták

ugyan féken tartani és megregulálni őket, de még a büntetés sem járt sikerrel. Beiskolázásuk nem volt problémamentes, a „normál” elemi iskolában a tanárok nem bírtak velük, drága és elegáns magániskolákba írátkák át őket, de ott sem sikerült angyalokat nevelni az elkényeztetett főúri csemetékből.

Thomas Mannéknak hat gyermekük volt, Weissensteiner közülük csak a legidősebb testvérpárnak, Erikának és Klausnak szentel figyelmet a könyvében: az „apa lányának” és a „mihaszna fiúnak”, a többiről egy árva szó sem esik. Thomas Mannt már ifjúként szárnyra kapta a hírnév, művészi sikereinek köszönhetően családjával jólétben éltek. A napi program teljes egészében a neves író munkájához, szokásaihoz, allűrjeihez igazodott, aki apai szerepében nem alakított nagyot. A gyerekekkel nem nagyon tudott mit kezdeni, az egymás után érkező csecsemők sírása idegesítette, zavarta munkájában. A család és a gyermeknevelés teljes egészében az anyára, Katia Mannra hárult, ő volt az, aki a sokféle otthoni kötelezettséget ellátta, s aki fáradhatatlanul, vasakarattal gondoskodott a családról.

Katia Mann okos, művelt asszony volt, türelmes, megértő hitves, jó anya, az ő vállára nehezedett a család minden gondja-baja: „feleség és háziasszony, anya, vendéglátó és férje titkárnője” volt egy személyben, írja Weissensteiner. A nagy terhelésnek, túlvállalásnak azonban többszöri idegösszeomlás lett a következménye. Ennek folyományaként olykor indulatos, elutasító és mogorva is tudott lenni, de a gyerekek ennek ellenére szerették. Néha gyógykezelései miatt hosszabb-rövidebb ideig távol került családjától. Súlyos bronchitis kínozta, lázrohamai voltak. Erre az időre a gyerekek mellé nevelőnőket fogadtak. Felesége távolléte alatt Thomas Mann semmivel sem szánt több időt a gyerekekre, mint korábban.

Erika és Klaus között mindössze egy év korkülönbség volt, így együtt nőttek fel, együtt indultak iskolába. Erikánál a beiskolázás problémamentesen zajlott, később is sikeresen helytállt, Klaus azonban nyűgnek érezte az iskolát, és csak nagy ügyel-bajjal sikerült elvégeznie a gimnáziumot. Sokszor kellett külön tanárt fogadni mellé, hogy elkerülje a legrosszabbat. Ellenben sokat olvasott, novellákat írt, külön világban élt.

Klaus dacos, nehéz természetű gyermek volt, Erika nem kevésbé. Ahogy ez már lenni szokott, a szomszéd gyerekek voltak rájuk rossz hatással, lopkodtak az üzletekben, névtelen telefonhívásokkal magas rangú személyiségeket zaklattak és hasonlók. A szülők ezt nem nézték jó szemmel, ezért nevelési szándékkal egy „reformpedagógiai” intézetbe kerültek a Mann gyerekek, ami felesleges pénzkidobásnak bizonyult. Thomas Mann és felesége a gyerekek nevelése terén végül is kudarcot vallottak, tehetetlennek bizonyultak. Klaust, a pedagógusok rémét, nem szívesen látták az iskolákban, felvételi kérelmét több helyen is elutasították. Magántanárokat fogadtak mellé, de azzal sem mentek sokra, az elkényeztetett írócsemete iskolai pályafutása végérvényesen kátyúba került.

A kamaszodó Mann gyerekek szórakoztak, tivornyáztak, kalandra éhesen arról ábrándoztak, hogy maguk is olyan híres emberek lesznek, mint az apjuk. De ahelyett, hogy ennek érdekében tettek volna valamit, például tanultak volna, jazzkoncertekre jártak, bárokbán lógtak, bulikat rendeztek, tivornyáztak, drága luxusétermekben múltatták az időt. De vajon ki állta a számlát? Természetesen az apjuk, ami – valljuk be – nagy nevelői balfogás volt, akár csak a gyerekek számára biztosított korábbi nagy szabadság.

Erika úgy határozott, hogy színész lesz, mert „tehetséges komédiás volt, csodálatosan tudott hangokat utánozni”, néhány próbálkozás (és csalódás) után azonban kétségek merültek fel benne színészi hivatását illetően. Klaus közben színházi kritikákat írt, majd közreadta első novelláskötetét. A kritika megsemmisítő ítéletet mondott róla. Talán meg sem jelenik, de Klaus apja hírnevének köszönhetően talált rá kiadót. Később is tudta, hogyan használja ki apja hírnevét. A következő munkájában azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy homoszexuális hajlamával dicsekedett. Újabb színdarabjának szintén ez a témája, csak lesbikus változatban. Élvezte a provokációt. A darab bemutatásra került, az egyik főszerepét saját nővére, Erika játszotta, a homoszexuális férfiszerep egyikét pedig maga a darab szerzője, Klaus Mann alakítja. A gyengécske darab csípős kritikát kapott, több helyen kifütyülték. Közben Erika férjhez ment a homoszexuális darab másik férfi szereplőjéhez, akibe mellel Klaus is szerelmes volt, majd hamarosan el is vált tőle.

A híres író vegyes érzelmekkel figyelte elfajzott csemetéje szárnypróbálgatásait. Tőle sem volt idegen a homoszexualitás, de a külvilág felé maga volt az önuralom és a méltóság, zavarta, hogy a fia a világ előtt provokatív nyíltsággal tárja fel saját homoszexuális hajlamát.

A fiú irodalmi szárnypróbálgatásait természetesen nem lehetett az apa zseniális tehetségével egy napon említeni. Tisztában van ezzel Klaus is, aki emiatt nyomasztó tehernek érzi apja hírnevét. Folyton attól szenvedett, hogy rávetül az íróóriás apjának az árnyéka, ugyanakkor fürdött apja hírnevének fényében, és gondtalanul szórta annak a pénzét.

A sikertelen szárnypróbálgatás után Erika és Klaus Mann a kalandvágytól fűtve Amerikába utaznak. Apjuk állandó kiadója készséggel ajánl fel pénzt nekik egy útikönyv megírására. Amerikában partikra jártak, kedvükre szórakoztak, aztán Japánon, Koreán, Oroszországon és Lengyelországon keresztül hazatértek, apjuk pedig kifizette adósságukat abból a pénzből, amit 1929-ben a Nobel-díjért kapott. A világiárók papírra vetették élményeiket, közös könyvükben azonban – Weissensteiner szerint – „nincsenek mélyenszántó gondolatok”. Erika visszatért a színpadra, de miután nem kapta meg azokat a szerepeket, amelyeket szeretett volna, felhagyott a színésszettel. Tollat ragadott, cikkeket, színdarabokat, filmforgatókönyveket írt. Klaus is „megszállottan írta műveit”, novellákat, gloszszákat, regényt, színdarabot, kritikusan szerint azonban „túlágosan hanyagul vetette papírra gondolatait”.

Koruk politikai eseményei, a szociális problémák és a tömegnyomor kevésbé izgatták a Mann gyerekeket. Miközben egyre nőtt a politikai feszültség Németországban, és ijesztően emelkedett a munkanélküliek száma, Klaus Mannt és Erikát az a gondolat foglalkoztatta, hogy autóval bejárják Afrikát, utána pedig hajóval Amerikába utaznak. Bár pénzük nem volt rá, 1930-ban mégis elindultak. A kalandosnak induló utazás azonban már Marokkóban befejeződött. Korábban is kapcsolatba kerültek a drogokkal, Marokkóban azonban nyakig elmerültek benne. Klaus drogfüggővé vált, Erika „beérte” mértékletes fogyasztással.

A Mann gyerekek értetlenül szemlélik a németországi eseményeket, „nem veszik komolyan a náciakat”, nem tudnak mihez kezdeni velük, liberális gondolkodásúak, pacifisták, homokba dugják a fejüket, úgy gondolják, oldják meg a társadalmi kérdéseket mások. A maguk részéről folytatják korábbi életüket. Klaus újabb darabot ír, amelyet a premieren ismét kifütyülnek. Azok a témák, amelyek őt foglalkoztatják – nevezetesen a drogfüggőség, a homoszexualitás, az öngyilkosság – a legkevésbé sem érdekelték az akkori Németországot, amelyben a parlamenti demokrácia súlyos válságát éli, és több mint hatmillió a munkanélküli. Erika autóversenyekre nevez be.

A Mann gyerekek tehát se nem látnak, se nem hallanak. Amikor óvatos apjuk felemeli a szavát a nemzetiszocializmus ellen, figyelmeztetésül egy csomagban elküldik neki *A Buddenbrook ház* elszenesedett példányát. Egy évre rá lángokban áll a Reichstag épülete Berlinben.

Az elkényeztetett írócsmeték csak akkor eszmélnek fel, amikor már maguk is a gyűlölet céltábláivá válnak. Erikát „lúdtalpas békahiénának” nevezik, Klaus pedig „degenerált hímrinyónak” titulálják. A helyzet komolyságával azonban még mindig nincsenek tisztában. Erika hitelrontásért bepereli a náci sajtót, politikai kabarét alapít, amelyben náciellenes előadásokat szervez, Klaus a „béke szervezésébe” kezd, a „javak igazságos szétosztásáért” száll síkra, és „felveszi a harcot a fasizmussal”.

Hitler hatalomra jutását követően mindketten elhagyják Németországot. Thomas Mann és felesége ez idő tájt Svájcban tartózkodott, Erika autóval utazott le hozzájuk, Klaus Párizsba menekült. Önként vállalták a száműzetést, egyikük sem gondolt arra, hogy belső emigrációba vonuljon, ahogyan sokan tették, ez ellenkezett volna individualista természetükkel és kozmopolita szemléletükkel. Az emigrációban felerősödött bennük a részben személyes sérelmeken nyugvó antifasiszta beállítódásuk, melynek folyományaként végül az amerikai hadseregben kötöttek ki mindketten. Erika részt vesz a normandiai partraszállásban, Klaus a szövetségesek olaszországi előrenyomulásában, majd amerikai haditudósító a megszállt Németországban. A katonai szolgálatból való elbocsátása után ismét droghoz nyúl.

Klaus 1936-ban megírta a *Mephistót*, amelyben hajdani sógorát, egykori testi-lelki barátját gúnyolja ki, miután az elkötelezett híve lett a nácioknak. A

Mephisto írásának idején elvonási tünetektől szenvedett, kábítószer nélkül már nem tudott dolgozni. A drog sarkallta alkotásra, ugyanakkor felőrölte lelkét, szellemét, végül öngyilkossággal vetett véget pályafutásának. Az érdekesség kedvéért említsük meg, hogy Klaus 1937-ben Budapesten részt vett egy elvonókúrán, hogy megszabaduljon a drogtól, de ez a próbálkozás is kudarcba fulladt, akárcsak a korábbiak. Az sem segített, hogy az apja kezdte komolyan venni fia munkáit, elismerő szavakkal beszélt egyik-másik könyvéről. Amikor egy vérvizsgálat során kiderült, hogy szifilisszel fertőződött, Klaus ezt írta naplójába: „Úgy vágyom a halálra, mint a szomjazó egy pohár vízre.” Többször kísérel meg öngyilkosságot, de mindig megmentették. 1949 áprilisában egy cannes-i szállodában egy csomó altatótablettát vett be, másnap délben találtak rá holtan.

Weissensteiner váltig azt hangoztatja, hogy Thomas Mann beárnyékolta fia egész életét. Kétségtelenül különös viszonyok uralkodtak a családban. Egyfelől szokatlanul szoros volt a két elsőszülött, Erika és Klaus kapcsolata, másfelől szokatlan volt az apa fiához és lányához való viszonya is. Klaus halálhíre állítólag „mélyen érintette” a népes Mann családot, a temetésen mégis csupán egyetlen családtag jelent meg, Thomas Mann legkisebb fia. A többiek távol maradtak, a szülők és Erika Stockholmban időztek, de úgy döntöttek, hogy Klaus halála és temetése miatt „nem szakítják meg a már régen kitűzött előadókörútjukat”.

Thomas Mann a gyermekei közül a fiús természetű Erikát szerette és csodálta legjobban. Az elkényeztetett lány imádta a fényűzést, a drága ékszereket, élvezte az életet, állítólag körülrajongták a férfiak, de a nők sem hagyták hidegen, egy dúsgazdag amerikai bankár talán meg is kérte a kezét, Erika azonban visszautasította. Mások is házasságot ajánlottak neki, de a Mann lány hallani sem akart róla, „nem született feleségnek és anyának”, nem volt hajlandó feladni szabadságát, az állandó bolyongást. A háború után szülei házában lakott Amerikában, apja mellett titkárnőként dolgozott, annak kéziratait rendezte, átdolgozta előadásait, angolra fordította szövegeit. Később, miután visszatértek Amerikából, és Svájcban telepedtek le, az öreg író nélkülözhetetlen támasza lesz, majd apja halála után annak hagyatékát gondozza. Erika Mann öreg korára rideggé és parancsolgatóvá vált, „sem embertársaival, sem önmagával nem tudott békében élni” – írja Weissensteiner. Az apja által hően szeretett lány 1969-ben halt meg agytumorban egy zürichi kórházban.

Weissensteiner szerint a Mann gyerekek „sokoldalú tehetségek voltak”, akik különbözőképpen viszonyultak apjukhoz. Erika tisztelte az apját, került a vele való felesleges konfliktusokat, Klaus viszont úgy érezte, hogy elhanyagolja az apja. A kelletnél kisebb hangsúly esik az életrajzban arra a körülményre, hogy egzisztenciálisan egyik Mann gyerek sem tudott a talpára állni. Miközben egész életükben két kézzel szórták a pénzt, nem tudtak saját jövedelmükből megélni, az apjuktól kértek és kaptak mindig, ha rászorultak. Így aztán, bár mindketten nagyra voltak a szabadsággal és individualizmusukkal, voltaképpen ha akar-

tak sem tudtak volna önállóvá válni. Következésképpen nem annyira az apai szellem hatott rájuk nyomasztóan, hanem az egzisztenciális függőség, amelyet kelletlenül vettek tudomásul, ha tudomásul vettek egyáltalán.

ANYA ÉS LÁNYA

Anna Mahler hatéves volt, amikor apját elvesztette. Weissensteiner szerint a lány az apját nagyon tisztelte és csodálta. A néhai apa iránti tisztelet és csodálat azonban inkább az anya iránt érzett gyűlölet ellenpólusaként sarjadt ki benne. Közte és az uralkodni vágyó anyja között nagyon rossz viszony alakult ki, illetve különböző szakaszok váltogatták egymást. „Hol szeretettel fordultak egymás felé, hol a kölcsönös értetlenség, ellenszenv, idegenség fordult közük.” A lány időnként nagyszerűnek látta az anyját, máskor meg borzalmasnak. Weissensteiner nagy hangsúlyt fektet anya és lánya meghasonlott kapcsolatának érzékeltetésére, Anna életrajzából azonban inkább az derül ki, hogy az elkényeztetett lány nem volt képes talpra állni, eszébe sem jutott, hogy valamiből meg kellene élnie, így az anyagilag jó módban élő anyjához láncolta magát.

A két erős személyiségű, emancipált nő kapcsolata természetesen nem lehetett felhőtlen, már csak azért sem, mert mindketten a maguk útját akarták járni. A jólét nem volt idegen egyik nőtől sem. Gustav Mahler lánya nagypolgári családba született bele. Szülei 1902-ben kötöttek házasságot, a lány második gyerekként 1904. június 15-én jött világra Bécsben. Gustav Mahler akkor a bécsi Opera igazgatója volt, az akkori zenevilág zsenije. A nála csaknem húsz évvel fiatalabb felesége „elkényeztetett széplélek” volt, aki csaknem kizárólag a művészetnek hódolt, anyai szerepében viszont „nehezen találta fel magát”, és a gyerekekkel sem tudott mit kezdeni.

Mahler, a nagy komponista aszketikus alkatú volt, csak a munkájának élt, a család élete, mint annyi más nagy embernél, az ő napirendjéhez kellett, hogy igazodjon. Felesége inkább a szórakozást kedvelte, és nehezen viselte el férje rigolyáit. Például azt, hogy ebéd közben nem volt szabad senkinek sem beszélnie. Weissensteiner ezt a házasságot úgy értelmezi, hogy az asszony a zseniális zeneszerző mellett a „szolgasorba vetett feleség szerepét játszotta”.

Érdekes módon a zord léleknek ábrázolt Mahler a feleségével ellentétben tudott bánni a gyerekekkel. Annával is kedves és megértő volt. Amikor New Yorkban tartózkodtak, „kéz a kézben sétáltak a Centrall Parkban”. Annával ellentétben a feleség mellőzöttnek, elhanyagoltnak érezte magát. Egyik üdülésük alkalmával beleszeretett egy nála három évvel fiatalabb építészbe, válás azonban nem lett a dologból, jóllehet a románc nem maradt rejtve Gustav Mahler előtt.

A Mahler házaspár 1910 őszén ismét Amerikában turnézott, a mester a megerőltető koncertezés során súlyos szívhártyagyulladásra kapott. Mahlert visszahozták Európába, egy bécsi szanatóriumba került, ahol 1911. május 8-án meghalt.

Különös, de felesége, Alma Mahler „egészségügyi okokból” nem vett részt a férje temetésén. Özvegységében a zenében keresett vigasztalást. A muzikális Annával jól megértették egymást, „éjjel-nappal csak muzsikáltak”. Weissensteiner ezt rosszallóan úgy értelmezi könyvében, hogy az anya „a kisgyermekét az adott helyzetben lelkileg oly erősen magához kötötte, hogy az nem épp megértő anyai hozzáállásról tanúskodik”. Érzéktelen, pedagógiai szempontból felelőtlen cselekedet volt – mondja, holott a közös muzsikában aligha találhatunk bármi kivetnivalót.

Alma iskolába íratta lányát, aki azonban nem érezte jól magát, otthagytott csapat-papot, iskolai képzése így hiányos és befejezetlen maradt. Weissensteiner ezt az anya számlájára írja, mondván, hogy „nem állt szándékában, hogy alapos képzésben részesítse” a lányát. Ezt abból gondolja, hogy Alma a nőképzést és a művelt nőket nem sokra tartotta.

Alma, a harminckét éves, csinos, kívánatos özvegyasszony hamar megvigasztalódott. Ízlésesen berendezett bécsi lakásukban találkozott a császárváros művészi és szellemi elitje. A férfiak körülrajongták, viharos szerelmi viszonyokba bonyolódott, élte a maga világát. Weissensteiner szerint ez a körülmény mély nyomot hagyott a kislány, Anna lelkivilágán. Az ifjú művészek egymással versengve vetítették vászonra anyja portréját. Kokoschka például négyméteres freskót festett a nappali szobájuk falára. Amikor Anna meglátta a képet, állítólag így szólt: „Te semmi mást nem tudsz festeni, csak a mamát?”

Alma el volt foglalva szerelmi ügyeivel, közben a lakásukban megforduló sok művész Annában felébresztette a vágyat, hogy egyszer majd ő is festőművész legyen. Anya és lánya naphosszat zongoráztak, Alma a Wagner-darabokat imádta, lánya egyszer megunt, és elkezdett Bachot játszani. Ezen összekaptak. „Komoly és sikeres lázadás volt ez anyja parancsuralmával szemben” – szögezi le az eset kapcsán Weissensteiner. Felesleges az anya és lánya közti efféle összekapásokat mind sorra venni. Elég az hozzá, hogy Weissensteiner minden apró-cseprő ügy kapcsán megpróbál a bolhából elefántot csinálni.

Az olvasónak azonban nehéz a Mahler lány sanyarú sorsába beleélni magát, aki fölött úgymond az anyja zsarnokoskodik. Igaz, hogy Alma Mahlert viszi a víz, éli az életét, egyik szenvedélyes szerelem a másikat követi. Férjhez megy, de szeretőt is tart, így aztán soha nem unatkozik. A lánya sem különb. Alig tizenhat éves, amikor maga is szerelemre lobbán, majd eljegyezteti magát. 1920. november 2-án házasságot köt Rupert Kollerrel. Az esküvői formalításokról nem sokat tudunk, kár is lenne rá sok szót vesztegetnünk, Anna házassága ugyanis már a rákövetkező évben felbomlik, és a lány csalódottan tér vissza anyjához Bécsbe. Hasonló esemény még többször, legalább ötször ismétlődik meg Anna életében. Nem tud senki mellett megmaradni. Őt is, akárcsak az anyját, tulajdonképpen a szórakozás érdekli, művészeti akadémiára, kiállításokra, képtárakba jár, szabadon veti bele magát mindenbe. Állítólag kiváló tehetsége volt a zenéhez, ennek ellenére festőművész szeretne lenni, végül a szobrászatnál köt ki. Nagyon nem alkotott egyik téren sem.

Hogy honnan volt minderre pénze? Az anyja és időnként egyik-másik mostohaapja gondoskodott róla.

Gustav Mahler lánya azzal szerzett hírnevet magának, hogy szépségével, intelligenciájával magába bolondította a korabeli Bécs művészvilágát, legalábbis azokat, akik megfordultak a Mahler-villában. Alapvetően önmagával volt elfoglalva, akárcsak az anyja. Az anyjához hasonlóan ő sem volt „háziasszonytípus”. A konyhában egy valamit tudott: török kávét főzni, amit „sűrű cigarettázás közepette, édességek kíséretében döntött magába”. Anya és lánya legfőképpen abban hasonlítottak egymáshoz, hogy „egyiküknek sem volt túl sok dolga, éltek bele a világba”.

Így múlt el sok-sok év fölöttük. Anna hetvenkilenc évesen fejébe veszi, hogy elutazik Kínába. Egy évvel később, 1984 végén közölte ötödik férjével, hogy ráunt, nem akar többé egy fedél alatt élni vele. Hasonló nemes egyszerűséggel adta ki az útját korábbi megunt férjeinek és szeretőinek is. Állandó belső nyugtalanság fűtötte. Nyolcvanegy évesen, 1985-ben ismét felkerekedett, és másodszor is elutazott Kínába. Mondanunk sem kell talán, hogy fiatalon bejárta csaknem az egész világot. Kínában elesett, csípő- és csonttöréseket szenvedett, haza kellett szállítani. Londonban pacemakert ültettek be a testébe. Ezután néhány operáción esett át. Orvosai tanácsára véget kellett vetnie a túlzott alkohol- és cigarettafogyasztásnak, ami hallatlanul nehezebbre esett. „Az isteneknek nehezen sikerül eltenniük engem láb alól” – írta régi barátnőjének. A vég azonban közeledett, és Anna Mahler 1988. június 3-án veseelégtelenségben meghalt.

Weissensteiner ezt írta róla: „Anna Mahlert elkerülte a világhírnév. Apja korai halála után megpróbálta függetleníteni magát a zsarnok anyja befolyása alól, ami részben sikerült is neki. Szakmai téren új utat jár (...) szokatlan alkotásait sajnos máig nem becsülik eléggé.”

A valóság ennél kiábrándítóbb egy kicsit. Bár hosszú élete során, különösen fiatal korában, sok mindenkit elbájolt, nem szolgált rá a világhírnévre. Mindig az adott pillanatnak élt, nem a jövőnek. Amikor Albrecht Joseph, a sokadik eltaszított élettárs hírét vette Anna halálának, úgy emlékszik vissza az együtt töltött évekre naplójában, hogy egy „tüneménnyel ajándékozta meg a sors”.

ZÁRADÉK

Weissensteiner könyve érdekesítő és tanulságos olvasmány, de nem kell szó szerint vennünk benne mindent, a szerző már azzal is elérte célját, ha elgondolkodtat bennünket.

Életrajzaiban túl nagy hangsúlyt kap a politika a személyiségjegyek és társadalmi viszonyok ábrázolásának a rovására. Személyiségprofiljai elnagyoltak, következtetései elhamarkodottak. Az életrajzok két szára fűzhetők fel. Az egyik szól az a törekvése, hogy alátámassza előfeltevését, mely szerint a nagy emberek beár-

nyékolják gyermekeik életét. A másik szál a zsidóságoz való viszonyulás, amely ilyen vagy olyan formában, de minden életrajzban szóba kerül. Ennek függvényében jól kitapintható rokonszenve vagy ellenszenve a könyvében felvonultatott személyekre vonatkozóan. Mindez, magától értetődően, semmit sem von le kiemelkedő színvonalú életrajzaiból, amelyek bepillantást engednek az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi életébe, az akkori értékrendbe és életmódba.

A szerző által elemzett befolyásos apáktól származó gyerekek ugyanis egytől egyig a német nyelvterülethez kötődnek, a múlt század eleji miliőben bontakoztatták ki saját egyéniségüket, már amennyire tőlük tellett. Weissensteiner véleménye szerint mindannyian sokoldalú tehetségek, mivel azonban a kor szülőjük teljesítményével mérte őket, ez olyan intellektuális erőfeszítést kívánt tőlük, amelytől kiégtek, vagy eleve lemondtak az önálló életről. Ezt a jóhiszemű elfogultságot azonban nem sikerült kellőképpen alátámasztania. A felvonultatott zseni-gyerekeknek, ha tárgyilagosak akarunk lenni – a korabeli szegénység és életminőség tükrében – gondtalan élet jutott osztályrészül. Az úri csemeték üres, léha, semmittevő életüket általában művészettel próbálták palástolni. Ez az életmód tette lehetővé számukra, hogy csavarogjanak a nagyvilágban, váltogassák partnereiket, kicsapongó életet éljenek, kedvükre hódoljanak szenvedélyeiknek a homoszexualitástól a drogig. Igazi, maradandó értéket nem teremtettek. Nem azért, mert szüleik teljesítményével, műveivel mérték őket, hanem mert hiányzott belőlük az önmegvalósításhoz szükséges fegyelem, lemondás, kitartás, erőfeszítés. Hiányzott belőlük a valóságérzék és valamely közösséggel való szolidaritásérzés, így nem volt mások számára érdemi mondanivalójuk. Többségükben önzőek voltak, akik csak magukkal törődtek. Azt hitték, hogy az elismerés épp úgy kijár nekik, megilleti őket, ahogyan a jelentős és befolyásos apák megoldották anyagi gondjaikat, és elsimítottak minden társadalmi akadályt előlük.

Paradox módon többen azt rótták fel apjuknak, ami őt nagygyá tette. Visszaemlékezéseikben rendre arra panaszkodnak, hogy apjuk nem értette meg őket, nem törődött eleget velük, kevés figyelmet szentelt nekik stb. A zseni-apák aszketikus önfegyelmét, napi munkabeosztását, szenvedélyes elkötelezettségüket, a csemetéik afféle rigolyának tekintették, holott e nélkül a hallatlan önfegyelem, energiaráfordítás nélkül atyáik aligha tudták volna halhatatlan műveiket létrehozni. A zseni-apák tehetségük mellett éppen az önfegyelem és az energiaráfordítás tekintetében különböztek gyermekeiktől. Dehogy kényszerültek a zsenik fiai önfeladásra, árnyékéletre, a személyük fejlődéséhez szükséges tér és lehetőség adva volt nekik, csak éppen tehetség vagy kitartás (vagy mindkettő) hiányában nem tudtak élni vele.

De tegyük fel, hogy apjuk hírneve csakugyan beárnyékolta életüket. Ebben az esetben is felmerül a kérdés: vajon szegény, névtelen szülők gyermekeként mire vitték volna? Akárhogyan is vélekedünk erről a kérdéstről, kevés a Weissensteiner által felhozott példa ahhoz, hogy megbízható következtetésekre juthatnánk belő-

lük. Tucatnyi ellenpéldát lehetne felsorolni, amelyek viszont arról tanúskodnak, hogy a híres-neves emberek leszármazottai generációkon keresztül viszik és fejlesztik tovább őseik talentumát. A szülők tehetsége, munkakultúrája, teljesítménye, hírneve nem feltétlenül árnyék vagy kényszerzubbony, hanem lehet példa is, modell, útmutatás, bátorítás az újabb és újabb nemzedékek számára. Feltéve, ha csakugyan tehetséges, kiemelkedő képességű utódokról van szó.

*In the shadow of world fame – Friedrich Weissensteiner:
Kinder der Genies (Children of Geniuses)*

According to public belief the children of geniuses do not have an easy life. Namely, the children born to important or influential fathers or mothers live, on the whole, in the shadow of their parents, and they are unable to fully develop their talents. This view is also supported by the biographers who engage in writing about how relations develop between famous people and their children - mostly not with rigorous scientific approach but with a general view in mind. The book *Kinder der Genies (Children of Geniuses)* by Weissensteiner also falls into this category; the author, basing his work on a couple of case studies, endeavours to present the lives of celebrated people's children: August von Goethe, Siegfried Wagner, Anna Freud, Erika and Klaus Mann and Anna Mahler. The book makes interesting reading with moral value in spite of the fact (or perhaps just because of it) that the writer's viewpoint - according to which children of famous people have a hard life due to the shadow of their parents cast over them - is not provided full proof.

Keywords: famous parent, child, Goethe, Wagner, Freud, Mann, Mahler